

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΟΡΦΟΒΟΥΝΙΩΤΩΝ
ΚΑΡΔΙΤΣΑΣ

αναβίωση
εδίμου
διπλού
χορού
αχράφων

Μορφοβούνι Καρδίτσας
Απρίλιος 2006

Μορφοβούνι Αγράφων

Συνοπτική παρουσίαση

Το Μορφοβούνι (παλαιά Βουνέσι), ιστορικό κεφαλοχώρι της ορεινής Καρδίτσας, βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της Λίμνης Πλαστήρα. Σκαρφαλωμένο στην πλαγιά ενός βουνού, περιβάλλεται από καστανόδασος ενώ μπροστά του απλώνεται ο Θεσσαλικός Κάμπος. Είναι έδρα του Δήμου Πλαστήρα. Η ιστορία του χάνεται στα βάθη των αιώνων. Αν και δεν έχει φωτιστεί πλήρως η ελληνιστική και η ρωμαϊκή περίοδος για το χωριό, τα διάσπαρτα αρχαία μνημεία μαρτυρούν την μακραίωνη ιστορία του. Στη σημερινή του θέση αναπτύχθηκε ύστερα από μετακίνηση πληθυσμού στα τέλη του 13ου με αρχές 14ου αιώνα μ.Χ. Η αρχαιότερη πηγή που εντοπίστηκε μέχρι σήμερα είναι ένας οθωμανικός κατάλογος του 1454-55, στον οποίο αναφέρεται ως Vonis, και από τα στοιχεία προκύπτει ότι ήταν από τα μεγαλύτερα και δυναμικά χωριά της ορεινής ζώνης.

Την περίοδο της Τουρκοκρατίας η περιοχή των Αγράφων με τη Συνθήκη του Ταμασίου (1525) εξασφαλίζει αυτονομία και τα αγραφιώτικα χωριά (ανάμεσα σε αυτά και το Βουνέσι) γίνονται πόλος έλξης για όσους θέλουν να ζήσουν ελεύθεροι. Οι κάτοικοι του χωριού ξεχωρίζουν για την ανυπακοή, τη λεβεντιά, το τραγούδι και προπαντός τη φιλοξενία. Στη διαδρομή του χρόνου συμμετέχουν σε όλα επαναστατικά κινήματα των Αγράφων γι' αυτό, το χωριό γνώρισε κατ' επανάληψη καταστροφές, όπως στα χρόνια της Επανάστασης του 1821, καθώς το χωριό ανήκε στο αρματολίκι του Καραϊσκάκη και στο χωριό υπήρχε μόνιμη σκοπιά. Ακολουθούν οι Επανάστασεις του 1854 και μετά του 1878. Η τελευταία έφερε την πολυπόδητη ένταξη της Θεσσαλίας στο Ελληνικό Κράτος το 1881.

Μερική άποψη του Μορφοβουνίου, το 1968. Φωτ. Δ. Γούλα

Οι Βουνεσιώτες συμμετείχαν αργότερα σε όλους τους εθνικούς αγώνες, στους Βαλκανικούς Πολέμους, τη Μικρασιατική εκστρατεία, το Έπος του '40 και την Εθνική Αντίσταση. Η γενιά της Αντίστασης ονομάζει το Βουνέσι Χωριό Ηρώων και Θυσιών. Το 1943 ήταν η πιο μαύρη χρονιά, διότι τον Απρίλιο το χωριό βομβαρδίστηκε από τους Ιταλούς, Κάηκε απ' άκρου εις άκρον (με εξαίρεση τις εκκλησίες), ενώ τον Ιούνιο οι Ιταλοί εκτέλεσαν σχεδόν όλους όσους βρήκαν στο δρόμο τους. Αργές Δεκέμβρη του ίδιου χρόνου το χωριό δέχεται νέα επιδρομή των Γερμανών, που επιχειρήσαν να το κάψουν ξανά, αλλά ο βροχερός καιρός περιόρισε τις ζημιές. Τη χρονιά αυτή το Βουνέσι χάνει αγαπημένους του ανθρώπους, ενώ στα καμένα σπίτια γίνεται στάχτη ο πλούτος του λαϊκού πολιτισμού. Ο Εμφύλιος Πόλεμος αποδείχθηκε η χειρότερη καταστροφή. Το χωριό έγινε τόπος συγκρούσεων και δεκάδες νέα παλικάρια (περισσότερα από 100) χάθηκαν στον αδελφοκτόνο αυτό πόλεμο. Έτσι, τραυματίστηκε βαθιά και διχάστηκε η κοινωνική ζωή του χωριού.

Τη δεκαετία του 1950 γίνεται προσπάθεια ανασυγκρότησης. Με σκληρή δουλειά οι χωριανοί προσπαθούν να αναπτύξουν τον τόπο. Αρωγοί σε αυτή την προσπάθεια στάθηκαν αρκετοί Βουνεσιώτες μετανάστες στις ΗΠΑ. Βοήθησαν στην ανακαίνιση του Σχολείου, τη συντήρηση των Εκκλησιών, και με δωρεές και ρουχισμό σε περιπτώσεις ανάγκης. Την δεκαετία του 1960 το χωριό έχει 1461 κατοίκους και δείχνει να ξεπερνά τα προβλήματα. Η κάλυψη της Νεβρόπολης από τα νερά της Λίμνης στέρησε από τους κατοίκους κάποιες εύφορες εκτάσεις, με αποτέλεσμα να πληγεί η τοπική οικονομία. Αυτή την εποχή μετανάστευσαν αρκετοί στη Δ. Ευρώπη, κυρίως στη Γερμανία και τη Σουηδία. Τη δεκαετία του 1970 η εσωτερική μετανάστευση πήρε μορφή επιδημίας και η Κοινότητα γνώρισε πρωτοφανή πληθυσμιακή συρρίκνωση.

Στιγμιότυπο από Τρίτη του Πάσχα στον Άγιο Γεώργιο Μορφοβουνίου, τέλη δεκαετίας 1950 (φωτ. Ι. Μαυρατζά)

Σήμερα οι ξενιτεμένοι αποτελούν σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης του χωριού, αφού από το 1976 είναι οργανωμένοι σε Συλλόγους Μορφοβουνιωτών στην Αθήνα, το Βόλο και την Καρδίτσα. Οι Σύλλογοι εκτός από τις εκδηλώσεις που οργανώνουν στην έδρα τους για τη διατήρηση των δεσμών των μελών τους, παρουσιάζουν έντονη δραστηριότητα και στο χωριό. Στα 30 χρόνια λειτουργίας τους έκαμαν σημαντικά έργα υποδομής, όπως είναι η ανέγερση του Πολιτιστικού Κέντρου και άλλα έργα εξωραϊσμού, ενώ καθοριστική είναι η συμβολή τους στην οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Το χωριό έχει αναδείξει κατά καιρούς σημαντικούς άνδρες με προσφορά στην Ιστορία, τα Γράμματα και τις Τέχνες, καθώς και δεκάδες αξιόλογους επιστήμονες. Αξίζει ενδεικτικά να αναφερθεί ότι σε τούτο τον τόπο έχουν τις ρίζες τους ο Νικόλαος Πλαστήρας, ο γνωστός συγγραφέας Αντώνης Σαμαράκης, ο ζωγράφος Δημήτρης Γιολδάσης, αλλά και άλλοι λιγότερο επώνυμοι αλλά με σημαντική προσφορά, όπως ο Κώστας Καφαντάρης (ο Νικηταράς της Αντίστασης), ο στρατηγός Θ. Πετζόπουλος, ο ζωγράφος Αρης Σαμαράκης, ο παλαιός τραγουδιστής και ηθοποιός της επιθεώρησης Γιώργος Νάκος, άλλοι τραγουδιστές δημοτικών τραγουδιών, όπως οι αδελφοί Σκούφη στη Θεσσαλονίκη, ο Δημήτρης Κατοίκος στην Αθήνα κ.λπ.

Μήνυμα του Συλλόγου

Ο Σύλλογος Μορφοβουνιωτών Καρδίτσας βρίσκεται στην ευχάριστη θέση να παραδώσει στο Κοινό το αποτέλεσμα μιας επίπονης εργασίας, της αναβίωσης του εθίμου Διπλός Χορός. Καταγράψαμε τα πασχαλιάτικα τραγούδια που ακούγονταν στις πλατείες και τις γειτονιές των αγραφιωτικών χωριών. Στόχος μας είναι να διασωθεί το έθιμο του σπάνιου αυτού χορού. Μέσα από την αναβίωση προσπαθούμε να μπολιάσουμε την παράδοση με τη σύγχρονη πραγματικότητα και να παραδώσουμε στις επόμενες γενιές ένα ατόφιο κομμάτι του Λαϊκού μας Πολιτισμού.

Το Δ.Σ. του Συλλόγου ευχαριστεί θερμά όλους τους συντελεστές της παραγωγής αυτής, τους χωριανούς που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση και εθελοντικά συμμετείχαν στην καταγραφή των τραγουδιών, τους μουσικούς και όλους τους συντελεστές, καθώς και τα στελέχη της ANKA, που με άψογο τρόπο στήριξαν την διεκπεραίωση του έργου. Ειςχωριστά ευχαριστούμε τον ερευνητή της Τοπικής Ιστορίας κ. Παναγιώτη Νάνο, εμπνευστή και ψυχή της προσπάθειας αυτής.

Ο Πρόεδρος
Σεραφείμ Νάνος

ο Γραμματέας
Αναστάσιος Τσάβαλος

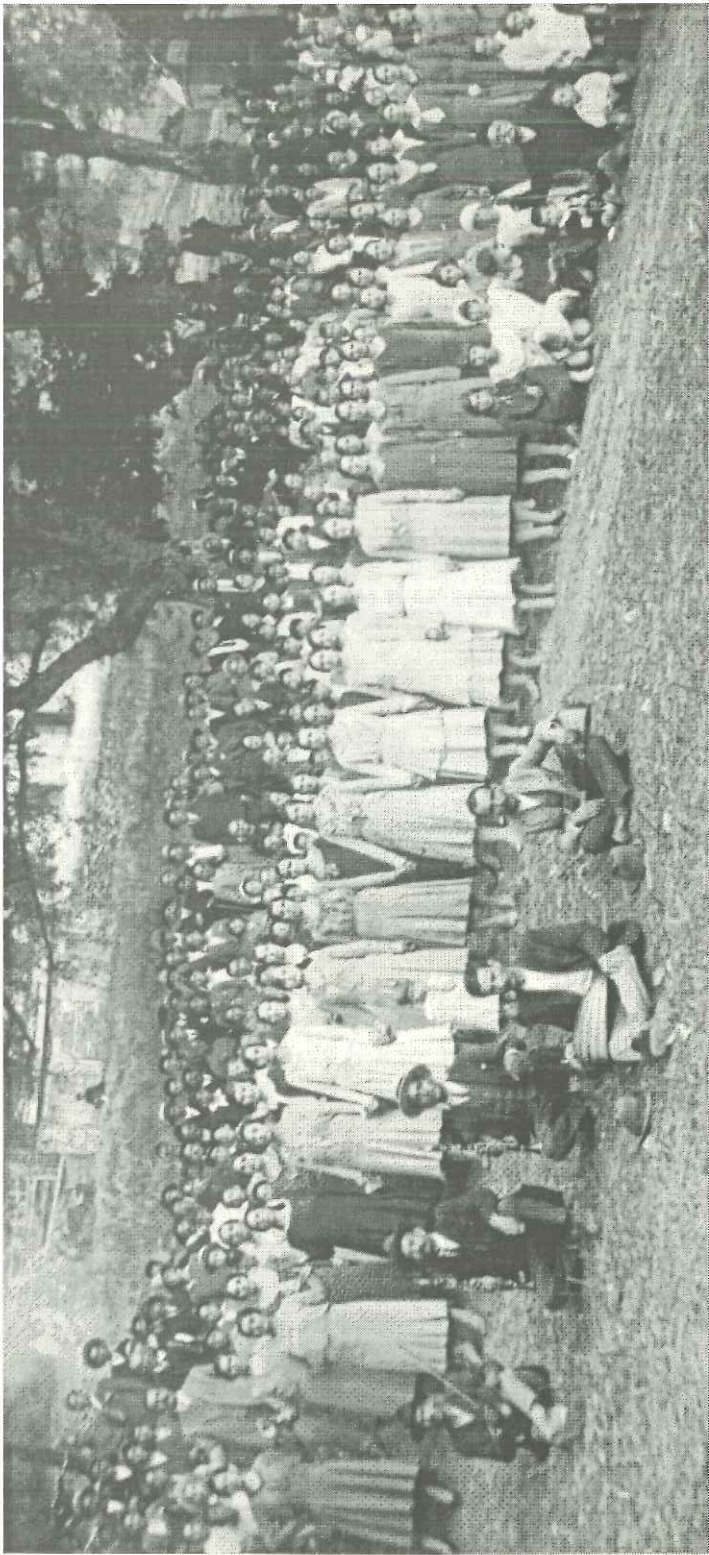
Αντί προλόγου

Όταν κινδυνεύει με εξαφάνιση ένα είδος του ζωικού ή φυτικού βασιλείου, αναλαμβάνονται πρωτοβουλίες από οικολογικές Οργανώσεις και η δράση τους γίνεται ειδήση, ευαισθητοποιώντας έτσι τους πολίτες στα προβλήματα προστασίας του Φυσικού Περιβάλλοντος. Αναλογιστήκαμε όμως πόσες πολύτιμες ψηφίδες του Πολιτισμικού Περιβάλλοντος χάνονται καθημερινά; Αναρωτηθήκαμε πόσα στοιχεία της Συλλογικής μας Ταυτότητας σταδιακά εξαφανίζονται και πόσο φτωχότερους μας κάνει η παγκόσμια πολιτιστική ομογενοποίηση; Αδύρβα αλλά σταθερά χάνουμε ήχους, μουσικές, χορούς, λέξεις και έννοιες, γεύσεις, αισθητική, αξίες διαχρονικές, μοναδικά χρώματα του τοπικού μας Πολιτισμού. Μία τέτοια περίπτωση είναι και ο Διπλός Χορός, ο οποίος μέχρι τη δεκαετία του 1950 χορευόταν σε περισσότερες από 60 κοινότητες και οικισμούς των Αγράφων, ενώ σήμερα έχει σχεδόν ξεχαστεί.

Η προστασία του Πολιτισμικού Περιβάλλοντος αποτελεί αυτονόητη υποχρέωση. Χωρίς αγιογραφικές διαθέσεις και αρρωστημένη νοσταλγία για το Παρελθόν, έχουμε χρέος να διασώζουμε αξίες που συνεισφέρουν στη διατήρηση της συλλογικής μνήμης, προάγουν τον Πολιτισμό, προσθέτουν αισθητική, με λίγα λόγια δημιουργούν ποιότητα ζωής. Καθήκον μας είναι να αναδεικνύουμε τα στοιχεία εκείνα που δημιουργούν κοινωνικές συνθήκες, για να κυριαρχήσει το «Πάντων χρημάτων (= πραγμάτων) μέτρον άνθρωπος» του Πρωταγόρα.

Με την προσδοκία ότι η παρούσα έκδοση συμβάλλει στον προσανατολισμό αυτό, ευχαριστώ το Δ.Σ. του Συλλόγου Μορφοβουνιωτών Καρδίτσας, καθώς και τους χωριανούς και φίλους, που αγάλιασαν την ιδέα και απλόχερα προσέφεραν τη συνεργασία τους.

Παναγιώτης Ι. Νάνος

Φωτογραφία από πασχαλιότατο γυρό σε Ξωκλήσι κάππου γυρισί, περί το 1930, του ενιαίου τότε Νομού Τρικάλων (Αργείο Ηλία Παγανού)

Εισαγωγικό σημείωμα

Το Πάσχα αποτελεί ίσως τη σημαντικότερη στιγμή της Ορθοδοξίας. Η ανθρωπίνη πορεία του Ιησού ολοκληρώνεται με τη Σταύρωση, ενώ η έξοδος από το θείο δράμα, η κάθαρση, έρχεται με την Ανάσταση. Αυτή είναι που σηματοδοτεί τη νίκη της Ζωής επί του Θανάτου, προβάλλοντας το βαθύτερο νόημα της πίστης στην αιώνια ζωή. Ταυτόχρονα όμως είναι το παραδοσιακό Πάσχα και έμφορτο συμβολικών και συναισθηματικών αποθεμάτων, άρρηκτα δεμένο με τον ιστορικό χωροχρόνο. Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με την ψυχρύνθεση του Έλληνα μετατρέπουν τη χριστιανική γιορτή σε Πάσχα των Ελλήνων και Λαμπρή.

Τα Ήθη και Έθιμα κάθε τόπου είναι αποτέλεσμα ιστορικών και κοινωνικών παραμέτρων και γι' αυτό παίρνουν μοναδικό χρώμα από τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Τα Άγραφα είναι ενιαία γεωγραφική, ιστορική και πολιτισμική οντότητα, περιοχή που από τα χρόνια της Εικονομαχίας μέχρι την Τουρκοκρατία και την Απελευθέρωση κράτησε ψηλά τη σημαία της Ελευθερίας. Αν και ουσιαστικά δε γνώρισε σκλαβιά (λόγω της Συνθήκης του Ταμασιού του 1525 απέλασε αυτονομίας) έζησε πάντα τον παλμό των Επαναστατικών Κινημάτων από το 1600 (Επανάσταση Διονυσίου του Φιλοσόφου) ως την Επανάσταση του 1878, που οδήγησε στην ενσωμάτωση της περιοχής μας στον εθνικό κορμό (1881).

Σε αυτή λοιπόν την περιοχή διατηρήθηκαν αλώβητα ήθη και έθιμα, τα οποία έφτασαν μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, οπότε λόγω της μετανάστευσης άρχισαν να φθίνουν. Ορισμένα από αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία, όχι τόσο διότι είναι τα δικά μας έθιμα, όσο διότι είναι μοναδικά. Στην παρούσα έκδοση θα ασχληθούμε μόνο με το Διπλό (ή Θλυκυτό) Χορό των Αγράφων, με στόχο τη διάσωση των τραγουδιών, την αναβίωση του εθίμου και την διάχυσή του, ει δυνατόν, και στα άλλα χωριά της περιοχής.

Το Πάσχα στα Αγραφιώτικα χωριά

Η περίοδος του Πάσχα ξεκινά με το τραγούδι των κοριτσιών το Σάββατο του Λαζάρου. Ακολουθεί η Μεγάλη Εβδομάδα με την κάθε ημέρα να έχει το δικό της χρώμα και νόημα. Τα παιδιά τη Μεγάλη Παρασκευή τραγουδούν το πένδυμο «Σήμερα μαύρος ουρανός». Η χαμπάνα χτυπά πένδυμα από το πρωί ως το απόγευμα, ενώ το βράδυ γίνεται περιφορά του Επιταφίου. Το Σάββατο ξεκινά με τη λειτουργία και τη θεία κοινωνία ηλικιωμένων και παιδιών και κλείνει με την αναστασιμη ακολουθία τις πρώτες ώρες της Κυριακής, όπου δεσπόζει το κάψιμο του αφανού.

Το πρωί της Κυριακής του Πάσχα κυριαρχεί το ψήσιμο του οβελία στις αυλές κατά οικογένειες, ενώ τα τραγούδια, το κρασί και ο χορός κρατούσαν μέχρι το απόγευμα. Μετά την απαραίτητη ανάπαυλα και έπειτα από τον εσπερινό της Αγάπης, στις ρούγες και τις γειτονιές τα ανύπαντρα κορίτσια έστηναν χορούς και τραγουδούσαν τα δικά τους τραγούδια, συνήθως συρτά ή αργά «στα τρία», ενώ οι υπόλοιπες γυναίκες

Ο αφανός έτοιμος στο «Σπεφάνι», έτος 1975 (φωτ. Δ. Χ. Καλαντζή)

κοίταζαν το χορό, αλλά και τις κοπέλες, τα προξενιά άρχιζαν να υφαίνονται.

Τη Δευτέρα του Πάσχα, μετά τη θεία λειτουργία τελούνταν τα «Σίγνα», ένα πανάρχαιο θρησκευτικό έθιμο, στο οποίο γινόταν περιφορά των εικόνων και όλοι έψελναν το «Χριστός Ανέστη». Στις εισόδους των χωριών σταματούσαν και ο παπάς έκανε ειδικές δεήσεις, ενώ στις παλιές τρύπες στα «υψωμένα δέντρα» τοποθετούσαν αναστάσιμο αντίδωρο.

Στιγμιότυπο από τα «σίγνα» Μορφοβουνίου, 1992
(φωτ. Παν. Νάνου)

Την Τρίτη του Πάσχα, μετά τον εσπερινό, στο προαύλιο της εκκλησίας η στην πλατεία του χωριού οι Αγραφιώτες έστηναν τον «θλυκωτό» ή «κλειστό», ή «διπλό» χορό, που μόνο το Πάσχα χορευόταν. Λέγεται «διπλός», διότι είναι χωρι-

σμένος ανά φύλο. Ο εσωτερικός κύκλος είναι των γυναικών και ο εξωτερικός των ανδρών. Στην κεφαλή του χορού έμπαιναν οι πρωτόγεροι (οι προύχοντες) του χωριού. Μπροστά από κάθε άντρα χόρευε η σύζυγός του. Ο αριθμός των χορευτών ήταν σχεδόν πάντα ζυγός και σπάνια υπήρχε ασυνόδευτος χορευτής. Μετά τα σεβάσματα πρόσωπα ακολουθούσαν τα παντρεμένα ζευγάρια και στο τέλος οι ανύπαντροι. Τα «κορίτσια της παντρειάς» και τα ανύπαντρα παλικάρια πρόσεχαν να μη δώσουν δικαιώματα για πονηρούς συνειρμούς· γι' αυτό, φρόντιζαν να συνοδεύονται από συγγενικά πρόσωπα, όπως αδελφια και ξαδέλφια. Η διάταξη αυτή τηρούνταν αυστηρά σε όλες τις επίσημες κοινωνικές εκδηλώσεις (γάμος, βαπτίση, γιορτές κλπ.) και αντανάκλουσε τα ήθη της εποχής. Αντίθετα, ο μικτός χορός (δηλαδή στον ίδιο χορό άνδρες και γυναίκες μαζί) άρχισε μετά το 1970, με την επιστροφή των μεταναστών. (Οι μικτοί χοροί ήταν επιτρεπτοί μόνο σε μικρό οικογενειακό κύκλο). Οι άντρες χορευτές δεν πιάνονταν από τα χέρια, αλλά τα περνού-

Διπλός χορός στο Μορφοβούνι τη δεκαετία του 1960
(φωτ. Θ. Κοντούλη)

σαν στο μπράτσο του προηγούμενου, ενώ σε κάποια χωριά οι άντρες χορευτές ακουμπούσαν το χέρι ο ένας στον ώμο του άλλου.

Η διάταξη των χορευτών ήταν τέτοια, ώστε οι κύκλοι να διπλασιάζονται και να γί-

νονται δύο των γυναικών και δύο των ανδρών (από εδώ και η φράση: διπλός και τετρακάγκελος χορός). Οι διπλοί αυτοί χοροί *Σλύκωναν*, δηλαδή «κούμπωναν» μεταξύ τους και γίνονταν ένας, καθώς τα χέρια των πίσω χορευτών περνούσαν πάνω από τα κεφάλια των μπροστινών χορευτών. Σε συγκεκριμένα σημεία των τραγουδιών οι χοροί *Σλύκωναν* και γίνονταν μονοί ανά φύλο· μετά *ξεσλύκωναν* και γίνονταν διπλοί κ.ο.κ.

Σε ό,τι αφορά στο είδος, ο χορός αυτός είναι αργός «στα τρία», χωρίς ιδιαίτερα τσακίσματα· ομοιόμορφος χορός από τον πρώτο μέχρι τον τελευταίο χορευτή με κύριο χαρακτηριστικό τα όρδια κορμιά (λαμπάδα). Ταυτόχρονα οι χορευτές τραγουδούσαν ειδικά για την περίπτωση τραγούδια «με το στόμα», ήτοι χωρίς όργανα. Αρχίζαν οι άντρες και επαναλάμβαναν το στίχο οι γυναίκες, δημιουργώντας μία αρμονική εναλλαγή. Απέναντι από τους χορευτές υπήρχε πάντα κάποιος που συντόνιζε το χορό. Ήταν ο «κορυφαίος» κατά την αρχαιοελληνική έννοια του χορού, ο οποίος έδινε τον τόνο και ξεκινάγε τα τραγούδια. Κρατούσε την γκλίτσα του, στην οποία είχε δεμένο ένα μαντήλι ή μια κόκκινη κορδέλα· σε κάποια αγραφιώτικα χωριά ένα κοντάρι. Στο Βουνέσι τα τελευταία 60 χρόνια διακριθήκαν στο τραγούδι ο Τόλιος Μπαλταδώρος (τύπος ιδιαίτερα εύθυμος και χωρατατζής, πρωταγωνιστής και σε παραστάσεις του τοπικού λαϊκού θεάτρου), ο Γιώργος Τουλιάς (διέδετε στεντόρεια και συνάμα μελωδική φωνή), ο Βάσιος Κοντοστέργιος (κεφάλτος και υπερικινητικός) και ο παραδοσιακός Θωμάς Σταύρου. Αυτοί παρέδωσαν τη «σκυτάλη» στους φιλοπόρους Παναγιώτη Κοτοπούλη και Σωτήρη Βασ. Κοντοστέργιο.

Πάσχα στη δεκαετία του 1960.
Στη φωτ. χορεύει ο Τόλιος Μπαλταδώρος.
Στον ώμο έχει τη γυναίκα του Βασιλική.
Δίπλα και δεξιά ο Γιώργος Τουλιάς.

Πάσχα το 1995. Στη φωτ. ο Παναγιώτης Κοτοπούλης

Στα «γυρίσματα» (τετράστιχα επαναλαμβανόμενα) μερικών τραγουδιών ο ρυθμός γινόταν πιο γρήγορος, για να επιστρέψει και πάλι στον ίδιο αργό ρυθμό. Στη συνέχεια βέβαια χόρευαν άλλους χορούς. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε ορισμένα από τα χαρακτηριστικά του χορού. Π.χ. στην «επιστροφή» (θήμα προς τα πίσω) οι άντρες έκαναν ελαφρά κλίση της κεφαλής και του κορμιού προς τα πίσω. Το χορό διακρίνει η απλότητα, η δρασηκευτικότητα, αλλά και το κέφι, που εκφράζεται κυρίως μέσα από το τραγούδι και τους αυτοσχεδιασμούς. Ο καθηγητής Λουκάτος που κατέγραψε το χορό το 1959 στο Αηδονοχώρι (ονομάζεται Τάι - Τάι) τον χαρακτήρισε βυζαντινής προέλευσης. Μεταξύ των άλλων παρατηρεί: «Χορεύεται με μεγαλοπρέπεια, κάμνει δε εντύπωση η εναλλαγή των ανδρικών και γυναικείων φωνών, αίτινες διαδέχονται ομαδικώς η μία την άλλη, πριν ή τελειώσουν».

Την έναρξη του χορού έκανε ο παπάς του χωριού, για τον οποίο οι χορευτές τραγουδούσαν ένα ειδικό και πρωτότυπο τραγούδι, σε μελωδία συρτού «στα τρία», χωρίς χορευτικές φιγούρες. Στη συνέχεια, και πάλι με

Διπλός χορός στο Μορφοβούνι περί το 1960 (φωτ. Π. Κοτοπούλη)

ρυθμό «στα τρία» χόρευαν οι επίτροποι και οι δημογέροντες του χωριού, ενώ μετά εναλλασσόταν ο συρτός με τον τσάμικο. Σε κάθε χωριό εμφανίζονται κάποιες μικρές διαφορές, κυρίως στο περιεχόμενο των τραγουδιών.

Τα τραγούδια είναι τα ίδια τα δημοτικά, όπως έφτασαν από στόμα σε στόμα και από γενιά σε γενιά, από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας ως τις ημέρες μας. Βέβαια, οι ρίζες τους φτάνουν ως τα ακριτικά τραγούδια των Βυζαντινών, ξεκινώντας από τα ομηρικά έπη και τα αρχαία χορικά. Η θεματολογία είναι ίδια με αυτή της δημοτικής ποίησης. Εκτός του πρώτου τραγουδιού «Σήμερα Χριστός Ανέστη», τα θέματα των υπολοίπων είναι από την καθημερινή ζωή με τις χαρές και τις λύπες. Ύμνούν τη γυναικεία χάρη και την ανδρική λεβεντιά, τον πόνο της ξενιτιάς, και κυρίως τον καημό και τη χαρά του έρωτα, φανερά κάποιες φορές ή συγκαλυμμένα πιο συχνά.

Ο αυτοσχεδιασμός στο στίχο είναι από τα κυρίαρχα στοιχεία του χορού και ουσιαστικά αυτό δημιουργεί τις διαφορές ανάμεσα στα χωριά. Ανάλογα με το κέφι της στιγμής οι πρωτοτραγουδιστές σχολίαζαν την επικαιρότητα, ενώ οι χορευτές επαναλάμβαναν τα λόγια τους, δημιουργώντας εκείνη τη

στιγμή νέα τραγούδια. Με ένα τέτοιο τραγούδι (την πείνα δεν τη σκιάζομαι) το Πάσχα του 1942 οι Βουνεσιώτες αντιμετώπισαν την παροιμιώδη πείνα. Παλαιότερα, στα χρόνια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, στο τραγούδι «Σαν πας στην Καλαμάτα» (Κέντρο παρουσιάσεως στρατιωτών) εκφράζουν το παράπονο, λέγοντας «πανάθεμά σε Σμύρνη τη σκάλα π' άνοιξες - πήρες τα παλικάρια και μας ορφάνεψες». Αξίζει ίσως να σημειωθεί ότι στη Μικρασία πήγαν περί τους 100 Βουνεσιώτες, από τους οποίους οι 18 χάθηκαν.

Έτσι, σε κάθε χωριό δημιουργούνταν τα δικά τους τραγούδια, τα οποία τραγουδιόνταν «με το στόμα», ενώ σε χωριά που είχαν μουσικούς συμμετείχαν και ορχήστρες. Αρχικά, ξεκινούσαν οι άντρες, λέγοντας την πρώτη στροφή, την οποία επαναλάμβαναν μετά οι γυναίκες. Για να αυξάνει η μελωδικότητα των τραγουδιών και ο ρυθμός, ανάλογα με το τραγούδι γίνονταν και τα «γυρίσματα» (ανάλυση θα γίνει στην παρουσίαση των τραγουδιών). Κάποιες φορές και όταν ο στίχος του τραγουδιού προσφερόταν, άλλαζε ρυθμό και χορευόταν ως συρτός, όπως π.χ. το τραγούδι «Για μένα σέρνει ο ποταμός». Σε κάθε χωριό τραγουδούσαν τα δικά τους τραγούδια, ουσιαστικά παραλλαγές των ιδίων τραγουδιών, που επιδέχονταν στιγμιαίους αυτοσχεδιασμούς ή μονιμότερες αλλαγές.

Ο χορός ήταν τόσο δημοφιλής, ιδιαίτερα στις γυναίκες, ώστε πολλές φορές νύχτωνε και δεν έλεγαν να σταματήσουν. Στις περιπτώσεις αυτές οι άνδρες αυτοσχεδίαζαν τραγούδι και έκαναν το χορό να διαλυθεί. Στη γειτονική Πεζούλα προπολεμικά χρειάστηκαν τούτα τα λόγια: «Βελάζουν τα

Διπλός χορός 1975 (φωτ. Π. Κοτοπούλης)

μουσκάρια σας, γουμάρες - γουμάρες, και κλαίνε τα παιδιά σας», ενώ στο Βουνέσι κάποιος χρησιμοποίησε ένα πιο σκληρό στίχο, για να διαλύσει το χορό και να φύγουν οι γυναίκες για τα σπίτια. Σε κάθε περίπτωση ο χορός τέλειωνε με

την ευχή «Χριστός Ανέστη, Χρόνια Πολλά». «Και τ' χρόν'» φώναζε εκείνος που είχε το γενικό πρόσταγμα.

Η σημασία του Διπλού Χορού

Ο πασχαλιάτικος αυτός χορός ήταν κορυφαίο κοινωνικό γεγονός γιατί αυτό και η συμμετοχή ήταν καθολική, με εξαίρεση τις οικογένειες που είχαν πένθος. Ήταν η ευκαιρία για κοινωνική συναστροφή, επικοινωνία και έξοδο των κοριτσιών από το σπίτι. Τα χαρακτηριστικά του διπλού χορού συμβολίζουν τη διάθεση ενότητας, τη διατήρηση της ελληνοχριστιανικής ταυτότητας, τις κοινές αξίες και το όραμα, που ειδικά στα χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν η απελευθέρωση. Ταυτόχρονα όμως ήταν και ένας έμμεσος τρόπος εκπαίδευσης των νέων του χωριού, οι οποίοι μπαίνοντας στο

χορό γίνονται κοινωνικοί ηθών, αξιών και κανόνων της Κοινότητας. Δίνοντας προσοχή στο στίχο των τραγουδιών, διαπιστώνουμε ότι μέσα από την επανάληψη περνάνε διάφορα μηνύματα για το ποια πρέπει να είναι η στάση και η συμπεριφορά των μελών της Κοινότητας, κυρίως απέναντι στον Τούρκο. Η βαρύτερη όμως κοινωνική ανάγκη που υπηρετεί το έθιμο είναι η κοινωνική συνοχή και η αλληλεγγύη, η ενίσχυση της συλλογικής συνείδησης, καθώς και η τήρηση των άγραφων κανόνων και αξιών, στοιχεία πολύτιμα για την επιβίωση και ανάπτυξη των Αγραφιώτικων κοινοτήτων, χωριών με κλειστή Οικονομία και σκληρή πραγματικότητα.

Χορός στη δεκαετία 1950.
Διακρίνονται ο Θωμάς Σανιδάς, καδιστός, και ο Γιώργος Τουλιάς.

Ο Π. Κοτοπούλης στο
χορό του 1992.
Φωτ. Ρ. Hundelott
(Αρχειό Παν. Νάνου).

Τραγούδια της Πασχαλιάς

Σήμερα Χριστός Ανέστη

Σήμερα Χριστός Ανέστη.

Σήμερα Χριστός Ανέστη και ταχιά Αληθώς Ανέστη.

Σήμερα κι η Παναγία και η Μάρθα, η Μαρία

έστησαν χορό μεγάλο.

Έστησαν χορό μεγάλο, το «Χριστός Ανέστη» ψάλλουν.

Σήμερα κι οι Αποστόλοι τραγουδούν χορεύουν όλοι.

Και μπροστά έχουν τον Πέτρο, που χορεύει με το μέτρο,
και τον αγι-Αντρέα, που φωνάζει ιερέα.

Το χορό ξεκινά πάντα ο ιερέας του χωριού. Εδώ ο παπα-Βασίλης Νάνος
(φωτ. Παν. Νάνου).

Για μένα βρέχουν τα βουνά

Για μένα βρέχουν τα βουνά, για μένα χαλαζώνουν.

Για μένα σέρνει ο ποταμός για μένα κατεβάξει.

Φέρνει λιθάρια αρρίζωτα, δέντρα ξεριζωμένα.

Φέρνει και μια γλυκομηλιά, τα μήλα φορτωμένα.

Κι απάνω στα κλωνάρια της δυο αδέρφια αγκαλιασμένα.

Το 'να το λέν Γραμματικό και τ' άλλο Κωνσταντίνο.

Τσακώσ' καλά - καλά, βρε Κωσταντή, να μη ξεχωριστούμε.

Κι αν ίσως ξεχωρίσουμε - ξεχωρίσουμε,

δεν θέλει ανταμωθούμε.

Όταν θα στείψει η θάλασσα, να γίνει περιβόλι,

τότε και μεις θα σμιζουμε, τότε θ' ανταμωθούμε.

Πέρα στον πέρα μαχαλά

Πέρα στον πέρα μαχαλά, Μαρουσιώ μου Τρικαλινή,

γιεμ' στον πέρα κι στου δώδε, Μαρουδιά γραμμένα μάτια,

Άντε Μαρουδιά γραμμένα μάτια, σύ μας έχαμες κομμάτια.

Σαν έπιασε - μπω μπω να στολιστεί, Μαρουσιώ μου Τρικαλινή,

γιέμ να στολιστεί, ν' αλλάξει,

Μαρουδιά - Μαρουδιά γραμμένα μάτια,

Άντε Μαρουδιά γραμμένα μάτια, σύ μας έχαμες κομμάτια.

Βάνει τσιμπέρια τέσσερα, Μαρουσιω μου Τρικαλινή,
 γιέμ' και την ποδιά της πέντε,
 Μαρουδιά - Μαρουδιά γραμμένα μάτια,
 άντε Μαρουδιά γραμμένα μάτια, σύ μας έκαμες κομμάτια.
 Την είδε κόσμος κι έφριξε, Μαρουσιω μου Τρικαλινή,
 γιέμ. κι οι νηκκλησιές ράϊσκαν,
 Μαρουδιά - Μαρουδιά γραμμένα μάτια,
 άντε Μαρουδιά γραμμένα μάτια, σύ μας έκαμες κομμάτια.
 Την είδε ο δόλιος ο παπάς,
 Μαρουσιω μου - ω μπω μπω Τρικαλινή,
 κι έχασε- κι έχασε τα γραμματά του,
 Μαρουδιά - Μαρουδιά γραμμένα μάτια,
 Άντε Μαρουδιά γραμμένα μάτια, σύ μας έκαμες κομμάτια.

Άγιος Γεώργιος Μορφοβουνίου, τέλη δεκαετίας 1950.
 Στο χορό το ζεύγος Νικόλαος και Φωτεινή Μαυρατζά (φωτ. Ι. Μαυρατζά)

Εμένα μ' είχε η μάνα μου

Εμένα μ' είχε η μάνα μου σαν την ελιά στο λάδι.
 Με πάντρεψε και μ' έδωσε πολύ μακριά στα ξένα.
 Και μού 'δωσε πολύ προικιό, τρεις μούλες φορτωμένες.
 Βρήκα και στο σπιτάκι μου αμέτρητες χιλιάδες.
 Μου έδωσε κι ο πεθερός χρυσό σκαμνί να κάτσω.
 Μου έδωσε κι η πεθερά χρυσή ρόκα να γνέσω.
 Μου έδωσε τα αίταιρι μου χρυσό μήλο να παίζω.
 Κι ήρθε καιρός ο δίσεχτος και χρόνος οργισμένος.
 Κι σώθηκε το πολύ προικιό και το μεγάλο νάχτι.
 Κατάντησε ο πεθερός, γελάδια να φυλάει.
 Κατάντησε κι η πεθερά ξένη ρόκα να γνέδει.
 Κατάντησε τ' αίταιρι μου ξένες δουλειές να κάνει.
 Κι εμένα μ' απάραττησαν νοικοκυρά στο σπίτι,
 χωρίς ψωμί, χωρίς φαί, χωρίς δουλειά να κάνω.

Σαράντα Κλέφτες ήμασταν

Σαράντα Κλέφτες ήμασταν, ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
Γιέμ' σ'αρά - γιεμ σαράντα δύο νομάτοι,
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μά - και στα μάτια την τηρούσα,
ποια ήταν ά- ποια ήταν άσπρη ποια ήταν ρούσα,
άιντε πια ποια ήταν άσπρη ποια ήταν ρούσα,
ποια ήταν γαϊτανοφρυδούσα.

Όλοι έναν όρκο κάναμε, ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
γιέμ' απάνω στο Βαγγέλιο,
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μάτια την τηρούσα.
Σαν αρρώστησ' κάνας 'πο μας, -ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
γιέμ' κάνας - γιεμ κάνας απ' τους δικούς μας,
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μάτια την τηρούσα.

Ήρθε καιρός κι αρρώστησε, -ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
γιέμ' ένας - γιεμ ένας απ' τους δικούς μας, -
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μάτια την τηρούσα.
Ήρθε καιρός κι αρρώστησα, - ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
γιέμ' καιρός - γιεμ' καιρός για να πεθάνω,
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μάτια την τηρούσα.

Θέλω να ανέθω σε βουνό, ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
γιέμ' να πά- γιεμ να πάω στην αγάπη,
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μάτια την τηρούσα.
Άιντε στο Βουνέσι το χωριό, ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
γιέμ' στα σπí- γιεμ στα σπίτια τα μεγάλα,
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μάτια την τηρούσα.

Πο' χει τα σπí- τα σπίτια τα ψηλά ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
γιέμ' παρά- γιεμ παράδουρα μεγάλα,
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μάτια την τηρούσα.
Τα παραθύ- θύρια με γυαλιά, ω μπω-μπω Κωσταντινιά,
γιέμ' μαλά- γιεμ μαλαματένιες πόρτες,
ρούσα και ξανθομαλλούσα, άιντε ρούσα και ξανθομαλλούσα,
και στα μάτια την τηρούσα,
ποια ήταν ά- ποια ήταν άσπρη ποια ήταν ρούσα,
άιντε ποια ήταν άσπρη ποια ήταν ρούσα,
ποια ήταν γαϊτανοφρυδούσα.

Στάζουν τα κεραμίδια σου

Στάζουν τα κιαραμίδια σου, μαύρα γλαρά είν' τα φρύδια σου.
Στάζει κι εμέ η καρδούλα μου για μια γειτονοπούλα μου.
γειτονοπούλα φώναζε κι όλος ο κόσμος τ'όμαδε.
Κι αν σε ρωτήσουν να τους πεις, ποιο δέντρο κάνει τον ανδρό,
ποιο δέντρο κάνει τον ανδρό, ποια μάνα τον καλόν υγιό,
μηλίτσα κάνει τον ανδρό, κι η μάνα τον καλόν υγιό.

Πώς ήταν να γινότανε

Πώς ήταν να γινότανε η Άρτα περιβόλι,
οι Αρτινιές πορτοκαλιές κι εγώ περιβολάρης!
Να ανέβαινα ν' αγνάτευα της Άρτας το γιοφύρι.
Πώς πάει η Αλέξω για νερό στη βρύση τραγουδώντας.
Στη βρύση Τούρκοι κάθονταν, στο δρόμο γενιτσάροι.
Λουλούδω μ' πάτα το ζυγί, Αλέξω μ' καβαλίκα,
να πάμε στην Αρβανιτιά, στον έμορφο τον τόπο.
Να κάμεις Τούρκο πεθερό κι αντράδερφο Αρβανίτη.
Εγώ είμαι η Αλέξω η όμορφη, Αλέξω η ξακουσμένη,
εγώ Τούρκους δε σκιάζομαι ούτε και γενιτσάρους.
Κάλλιο να ιδώ το αίμα μου τη γης να κοκκινίσει
παρά να ιδώ τα μάτια μου Τούρκος να τα φιλήσει.
Απ' τα μαλλιά την άρπαξαν, στη γης τη γονατίσαν.

Μορφοβούνι, στη δεκαετία 1960 (φωτ. Θ. Πίτσαβου)

Τη νύχτα βγαίνει ο αυγερινός

Τη νύχτα βγαίνει ο αυγερινός και το πρωί ο ήλιος,
το μεσημέρι ο Βασιλιάς, να λαφοκυνηγήσει.
Κυνήγι δεν εσταύρωσε, κυνήγι δεν ευρήκε.
Εσταύρωσε μια λυγερή, που γύριζε απ' τ' αμπέλι.
Δυο μήλα της εγύρεψε κι αυτή του δίνει πέντε.
Δε θέλω εγώ τα μήλα σου, τα τσαλαπατημένα
μον' θέλω δυο απ' τον κόρφο σου τα μοσχομυρισμένα.
Σύρ' στη δουλειά σου, βασιλιά, σύρ' στη δουλειά σου, Ρήγά,
να μη σε μαντιλώσουμε κι πας μαντιλωμένος.
Να μ' είχε να 'μαν βασιλιάς, να μ' είχε να 'μαν Ρήγας,
να πιάνομαν να χόρευα με Μωραϊτοπούλες!

Της Άρτας το γιοφύρι

Χίλιοι μαστόροι δούλευαν και χίλια μαστορούλια.
Γιοφύρι εθεμέλιωσαν στις Άρτας το ποτάμι.
Όλη μερούλα δούλευαν κι αποβραδὸς γαλούσε.
Πουλάκι πήγε κι έκατσε στου Κωσταντή το γόνα.
Μαστόροι μη δουλεύετε, μη χάνετε μερούλες.
Αυτὸ γιοφύρ' δεν γίνεται, καμάρια δε στεριώνει.
Θέλει του πρωτομάστορα του Κώστα τη γυναίκα.
Τα μαστορούλια έστειλαν την Κώσταινα να φέρουν.
Καλή σου μέρα, Κώσταινα, ο Κώστας σε γυρεύει.
Αν ει με θέλει για καλό, ν' αλλάξω και να έρθω.
Αν ει με θέλει για κακό, ας είμαι κι όπως είμαι.
Ούτε καλό ούτε κακό, κατέβα κι όπως είσαι.
Έχω ψωμί που γίνεται, μικρό στη σαρμανίτσα.
Κούνια μ' αν κλάψει το παιδί, κούνια μου, κούνησέ το.
Φούρνε μ' αν γίνει το ψωμί, φούρνε μου, φούρнисέ το.
Καλημερά σου, Κώστα μου, τι 'σαι βαλαντωμένος;
Το δαχτυλίδι μου 'πесе στην πρώτη την καμάρια.
Το δαχτυλίδι μου 'πесе, κατέβα να το πάρεις.
Μόλις την κατεβάσανε στην πρώτη την καμάρια
κατάλαβε το σφάλμα της, τούτο το λόγο λέει:
Τρεις αδελφούλες ήμασταν κι οι τρεις θεμελιωμένες.
Η μια θεμέλιωσε εκκλησιά, η άλλη μοναστήρι,
η τρίτη η μικρότερη της Άρτας το γιοφύρι.

Διπλὸς χορὸς περὶ το 1970 (φωτ. Αρ. Κατοίκου)

Κρουστάλλω

Ντύσου, Κρουστάλλω μ', κι άλλαξε κι έβγα στα πέντε αλώνια.
Εκεί είναι ο Πάνος ο κοντός, ο γιός του Μωραϊτή.
Ούτε τον Πάνο θέλω εγώ ούτε το Μωραϊτή.
Μον' θέλω το κλεφτόπουλο με το στραβό το φέσι.
Κόρη μου, το κλεφτόπουλο πολύ προικιό γυρεύει.
Κι αν τα γυρεύει, δώσε τα, καλός είν' κι ας τα πάρει.
Γυρεύει τ' άστρα πρόβατα και το φεγγάρι κούπα.
Κι αν τα γυρεύει δώσε τα, καλός είν' κι ας τα πάρει.
Γυρεύει αμπέλια ατύγητα μ' όλους τους τρυγητάδες.
Κι αν τα γυρεύει δώσε τα, καλός είν' κι ας τα πάρει.
Αχ, γυρεύει μύλους δώδεκα μ' όλους τους μυλωνάδες.
Κι αν τα γυρεύει, δώσε τα, καλός είν' κι ας τα πάρει.

Βουλιέμαι για να κατεβώ

Βουλιέμαι για να κατεβώ κάτω στην κρύα βρύση,
για νά βρω την αγάπη μου να την περιγελάσω,
να παιζώ να γελάσω.

Εγώ ήβρα κι αγάπησα, να βρεις κι εσύ να πάρεις.
Κι αν θέλεις να καταδεχτείς νουνά να στεφανώσεις,
έχω μανούλα καλογριά, θα πάω να τη ρωτήσω.

Ακούς, μανούλα μ' καλογριά, τι παραγγέλει ο φίλος;
Αυτός βρήκε κι αγάπησε, να βρω κι εγώ να πάρω.

Αν θέλω και καταδεχτώ νουνά να στεφανώσω.

Ντύσου, κόρη μου, κι άλλαξε, σύρε να στεφανώσεις.

Σαν έπιασε μπω - μπω να στολιστεί τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
βάνει τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθος.

Την είδε ο κόσμος κι έφριξε κι οι νηκκλησιές ραΐσκαν.

Την είδε ο δόλιος ο παπάς, χάνει τα γραμματά του.

Αλλιώς, παπά μ', τα γράμματα, αλλιώς και τα στεφάνια,
να γίνει η νύφη μας νουνά και η νουνά μας νύφη.

Μορφοβούνι, περί το 1960 (φωτ. Σωτ. Κοτοπούλη)

Ήλιε μ', γιατί μας άργησες

Ήλιε μ', γιατί μας άργησες κι αργείς να βασιλέψεις;

Σε καταριέται η εργατιά κι οι ξενοδουλευταδες.

Σε καταριούνται τα παιδιά, κλαίνε για τις μανάδες.

Σε καταριέται μια μικρή, μια μικροπαντρεμένη.

Έχει τον άντρα τ' άρρωστο, τώρα δώδεκα χρόνια.

Γυρεύει από λαγό τυρί κι απ' άγριο γίδι γάλα.

Θέλω ν' ανέβω σε βουνό, να κατεβώ στο κάμπο,

να φτειάζω στρουγγα το λαγό, ν' αρμέξω τ' άγριο γίδι,

να δώσω στην αγάπη μου, μην πέσει και πεθάνει.

Την πείνα δεν τη σκιάζομαι

Θέλω ν' ανέβω σε βουνό σε μια ψηλή ραχούλα,

για ν' αγναντέψω και να δω την πείνα πώς πααίνει

Την πείνα δεν τη σκιάζομαι ούτε ψωμί φοβάμαι.

Τώρα φυτρώσαν λάχανα, στικουλια και πσοκνίδια.

Πααίμε και μαζεύουμε και τρώμε σαν τα γίδια.

Θάρρος κάμετε, βρε παιδιά, θάρρος και ψυχραιμία!
Ο Ντούλας έβγαλε τυρί κυλάμε ετούτο μήνα.
Κι αν δεν μας δώσει η Ντούλαινα, πεδαινουμε απ'την πείνα.
Πεδαινουμε απ'την πείνα και σαν του Χρήστου Χήνα.

Τραγουδήθηκε το Πάσχα του 1942, μετά την παρομιωδή πείνα του '41

Στον Άδη θα κατέβω

Στον Άδη θα κατέβω και στον Παράδεισο,
αμάν, και στον Παράδεισο.
Το Χάρο ν'ανταμώσω, δυό λόγια να του πω,
αμάν, δυό λόγια να του πω.
Χάρε, για χάρισέ μου σαΐτες κοφτερές,
αμάν, σαΐτες κοφτερές.
Να πάω να σαϊτέψω δυο - τρεις μελαχρινές,
Αμάν, δυο - τρεις μελαχρινές,
πού ζουν στα χείλη βάμμα, στο μάγουλο ελιά,
αμάν, στο μάγουλο ελιά,
κι ανάμεσα στα φρύδια χρυσή πορτοκαλιά,
αμάν, χρυσή πορτοκαλιά,
που κάνει πορτοκάλια και δεν μυρίζουνε,
αμάν, και δεν μυρίζουνε,
που κάνει παλικάρια και ξεμουαλίζονται,
βρε αμάν, και ξεμουαλίζονται.

Άγιος Γεώργιος Μορφουβονίου, στη δεκαετία 1950 (φωτ. Ηλία Γ. Καλαντζή)

Περιβόλι οργωμένο

Περιβόλι οργωμένο, μαργαριταροσπαρμένο!
Πο 'χει γύρω - γύρω ντάλιες και στη μέση ματζιουράνες.
Πο 'χει μια μηλιά στη μέση, που βαριολογει να πέσει.
Πάει ο νιός να κόψει μήλα, μαραδήκανε τα φύλλα.
Και η μηλιά γλυκοφωνάζει, τον περιβολάρη κράζει.
Πού 'σαι αφέντη που με ορίζεις και κυρά που με ποτίζεις;
Γώ είμαι αφέντης που σ'ορίζω και κυρά που σε ποτίζω.

Βάτο κι αγκάδι πάτησα

Βάτο κι αγκά- μικρούλα μου, βάτο κι αγκάδι πάτησα,
ώσπου να σ' αγαπήσω, μικρό μ' γαρυφαλλάκι.
Και τώρα που - μικρούλα μου και τώρα που σ' αγαπήσα,
τι θέλεις να σου στείλω, μικρό μ' γαρυφαλλάκι.
Γυαλί και χτέ- μικρούλα μου, γυαλί και χτένι σου 'στείλα,
να φκειάνεις τα μαλλιά σου, μικρό μ' γαρυφαλλάκι.

Πάνω σε τρίκορφο βουνό

Πάνω σε τρίκορφο βουνό μάνα και θυγατέρα δυο,
μάνα και θυγατέρα δυο μαζεύαν τον αμάραντο.
Μάζευαν τον αμάραντο και το μελισσογόρταρο.
Κι εκεί που το μαζεύανε, βρίσκουνε λαβωμένονε.
Μάνα, να τον επάρουμε τον ξένο, να τον γιάνουμε
Κόρη μ', ψωμί δεν έχουμε, τον ξένο τι τον θέλουμε;
Μάνα το μοιραδάκι μου, εγώ και τ' αϊτεράκι μου!
Εμείς στρώμα δεν έχουμε, τον ξένο τι τον θέλουμε;
Μάνα μου, το σεντονάκι μου, εγώ και τ' αϊτεράκι μου!

Μορφοβούνι, στη δεκαετία 1970 (φωτ. Σωτ. Κοτοπούλη)

Όρκο έχω καμωμένο

Όρκο έχω καμωμένο, στο χωρό δεν ξαναμπαίνω.
Και τον όρκο θα πατήσω και θα μπω να τραγουδήσω.
Μπροστινή με το μαντίλι φλόγα μ' άναψε στα χείλη.
Και η άλλη που είν' κοντά της, να χαρεί την ομορφιά της!
Και η άλλη μεσ' στη μέση, Παναγιά μου, πως μ' άρεσει!
Και η άλλη παραπέρα, άσπρη σαν την περιστέρα.
Πέρασα από να χωριό, είδα κόρη στον αργαλειό.
Είδα το χεράκι της, το δαχτυλιδάκι της.
Δαχτυλίδι λάμπισε κι η καρδούλα μ' ράισε.
Μη σ' αρραβωνιάσανε κι σε καπαριάσανε;
Δε μ' αρραβωνιάσανε, δεν με καπαριάσανε.
Έτσι το το 'χει το χωριό, δαχτυλίδι να φορώ.

Όλες οι έμορφες

Όλες οι έμορφες μ' έχουν καμάρι,
μα μια μικρή μελαγχρινή αυτή έχει τη χάρη.
Τούρκος την αγάπησε, γυναίκα να την πάρει.
Χάνομαι, σκοτώνομαι, τούρκισσα δε γίνομαι.
Κι αν χαθείς κι αν σκοτωθείς, τουρκοπούλα θα γενείς.
Κοτούλα γίνομαι και στο κοτέτσι μπαίνω.
Κόκορας θα γίνω εγώ και δεν έχεις γλιτωμό.
Αρνάκι γίνομαι, στα πρόβατα πηγαίνω.
Τσουπανάκος θα γενώ, πάλι σε κερδίζω εγώ.
Πουλάκι γίνομαι, στα δάση ανεβαίνω.
Κυνηγός θα γίνω εγώ και δεν έχεις γλιτωμό.
Σταφύλι γίνομαι, στο κλήμα από κάτω
τρυγητής θα γίνω εγώ, πάλι σε κερδίζω εγώ.

Σαν πας στην Καλαμάτα

Σαν πας στην Καλαμάτα και ρθείς με το καλό,
φέρε μ' ένα μαντίλι, να δέσω στο λαιμό.
Σαν πας στην Καλαμάτα και ρθείς με το καλό,
φέρε μ' κι άλλο ένα στα χέρια να βαστώ.
Ν' αυτό το μπαλκονάκι ν' ανάψει να καεί,
να γκρεμιστεί να πέσει με την κυρά μαζί.
Πανάνθεμά σε, Σμύρνη, τη σκάλα π' άνοιξες,
πήρες τα παλικάρια και μας ορφάνεψες!

Άγιος Γεώργιος, 23 Απριλίου 1960 (φωτ. Θ. Κοντούλη)

Όσα κι αν περπάτησα

Όσα κι αν περπάτησα, τούρκικα ρωμείκα,
τίποτ' δεν μ' άρεσε, ένας δέντρος μ' άρεσε.
Ένας δέντρος μ' άρεσε, φουντωτός - κλωναρωτός,
φουντωτός κλωναρωτός, στην κορφή έχει σταυρό,
στην κορφή έχει σταυρό και στη ρίζα κρύο νερό.
Το μάθαν οι πέρδικες και μου πίνουν το νερό,
και μου πίνουν το νερό και μου τρώγουν τον καρπό.
Έστησα τ' αβρόχι μου κι έπιασα μια πέρδικα,
κι έπιασα μια πέρδικα, στο κλουβί την έβαλα
στο κλουβί την έβαλα, να λαλεί κάθε πρωί,
να λαλεί κάθε πρωί και γλυκά να με ξυπνεί.

Ο βάτος έχει την οργή

Ο βάτος έχει την οργή,
μάνα μου γλυκιά μου μάνα,
ξερός - γλωρός μπερδεύει.

Ν'όποιος μ'αγάπη μπερδεύει,
μάνα μου γλυκιά μου μάνα,
ξεμπερδεμούς δεν έχει.

Ν'έτσι μπερδεύτηκα κι εγώ,
μάνα μου γλυκιά μου μάνα,
με μια γειτονοπούλα.

Που έχει το μάτι σαν ελιά,
μάνα μου γλυκιά μου μάνα,
τα φρύδια σαν γαϊτάνι,
και τα σγουρά της τα μαλλιά,
μάνα μου γλυκιά μου μάνα,
σαράντα πέντε σχάλες.

Μορφοβούνι, 18-4-1970 (φωτ. Αρ. Καταίικου)

Λελούδι της Μονεμβασιάς

Λελούδι της Μονεμβασιάς και κάστρο της Λαμίας,
και Παλαμήδι τ'Αναπλιού, ν'ανοίξω να μπω μέσα.

Να δω τις Αναπλιώτισες, τις αναπλιωτοπούλες,
πανάδεμά τες ούλες,
πώς πλένουν πώς λευκαίνονται, πως μωσκοσαπουνιόνται.

Με το να χέρι πλένονται με τα άλλο σαπουνιόνται.
Βάζουν το δάκρυ για νερό, το σάλιο για σαπούνι.

Απέναντι στα αλώνια.

Απέναντι στ'αλώνια μας και στη μικρή βρυσούλα
πέντε ζευγάρια αλώνιζαν και δέκα λιγιστάδες.

Αρχοντοπούλα αγνάντευε από το παραθύρι,
κι η μάνα της τη ρώταγε τί στέκει, τί τηράει.

Μάνα μ', τον ήλιο αγαπώ, τον κουρνιαχτό ζηλεύω.

Κι αυτόν τον πρωτολιγιστή άντρα δε να τον πάρω,
στεφάνι να του βάλω.

Δώδεκα χρόνια στο στρατό

Δώδεκα χρόνια στο στρατό στη Λάρισα στο Δομοκό,
Γιεμ' και στην γραμμή βαλμένος, πώς τα πέρασα ο καημένος!
Κανείς δεν ήρθε να με δει, πάν τα ματάκια μου βροχή.
Γιεμ', κανείς απ' τους δικούς μας, φίλους και αξάδερφούς μας.
Μόνο μια νέα π' αγαπώ γράμμα μου στέλνει στο στρατό.
Γιεμ', αυτή γράμμα μου στέλνει και κρυφά μου παραγγέλνει.
Ξένε μ' στα ξένα πώς περνάς, ποιός μαγειρεύει και δειπνάς;
Γιεμ', ποιός στρώνει και κοιμάσαι, και για μένα δεν θυμάσαι;
Παίρνω την κουβερτούλα μου, καημό που χεί η καρδούλα μου.
Γιεμ', τη στρώνω και κοιμάμαι και εσένα νε θυμάμαι.

Μορφοβούνι, περί το 1970 (φωτ. αρχείου Παν. Νάνου)

Αυτά τα μάτια σ', Δήμο μου

Αυτά είναι τα μάτια σ', Δήμο μου, τα έμορφα
τα φρύδια σ' τα γραμμένα, βρε γεια σ', αγάπη μ' γεια σ',
τα φρύδια σ' τα γραμμένα σε κλαιν τα μάτια μου.
Ν' αυτά με κάνουν, Δήμο μ', κι αρρωστώ.
Με κάνουν και πεθαίνω, βρε γεια σ' αγάπη μ' γεια σ',
με κάνουν και πεθαίνω, δε βγαίνεις να σε δω;
Για πάρε, Δήμο μ', το ντουφέκι σου
και το χρυσό σπαθί σου, βρε γεια σ' αγάπη μου,
και το χρυσό σπαθί σου, σε κλαιν τα μάτια μου.
Και πάρε, Δήμο μ', δίπλα τα βουνά,
δίπλα τα κορφοβούνια, βρε γεια σ' αγάπη μ' γεια σ',
δίπλα τα κορφοβούνια, δε βγαίνεις να σε δω;
Κι αν έβρεις, Δήμο μ', λάφια σκότωσ' τα.
Κι αγρίμια, ημέρεψέ τα, βρε γεια σ' αγάπη μ' γεια σ',
κι αγρίμια ημέρεψέ τα, σε κλαιν τα μάτια μου.
Κι αν έβρεις, Δήμο μ', την αγάπη μου,
ρίξε και λάβωσέ την, βρε γεια σ' αγάπη μ' γεια σ',
ρίξε και λάβωσέ την, δε βγαίνεις να σε ιδώ;
Και πάρε, Δήμο μου, το αίμα της
σ' ένα χρυσό μαντίλι, βρε γεια σ' αγάπη μ' γεια σ',
σ' ένα χρυσό μαντίλι, σε κλαιν τα μάτια μου.

Κοράσιον ετραγούδησε.

Κοράσιον ετραγούδησε,
Λενιώ μου - Μαριώ μου, ν' απάνω σε γιοφύρι.
Και το γιοφύρι ράισε, να γκρεμιστεί να πέσει.
Και το στοιχειό του ποταμού κι αυτό στην άκρη βγαίνει.
Πάψε κόρη μου τον ηγρό, πάψε κι τα τραγούδια.
Το πώς να πάψω τον ηγρό, το πώς και τα τραγούδια;
Έγω τον άντρα μ', άρρωστο, βαριά για να πεθάνει.
Γυρεύει από λαγό τυρί κι απ' άγριο γίδι γάλα.
Ώσπου ν' ανέβω στο βουνό, να κατεβώ στους κάμπους,
να φκειάσω στρούγκα το λαγό, ν' αρμέξω τ' άγριο γίδι,
αρρώστησε, ξαρρώστησε κι άλλη γυναίκα πήρε.

Πάσχα 1983 (φωτ. Στ. Κοντοστέργιου)

Ένα νερό, κυρά- Βαγγελιώ

Ένα νερό, κυρά - Βαγγελιώ, ένα νερό κρύο νερό,
κρύο και παγωμένο κι από το βουνό φερμένο.
Ποτίζει δέντρα και κλαδιά, γιεμ' ποτίζει λεμονίτσες,
για - χαρά σας κοπελίτσες!
Ποτίζει κι ένα αγιόκλημα, γιεμ' που κάνει το σταφύλι,
γιεμ' που κάνει το σταφύλι, σαν της Βαγγελιώς τα χείλη.
Κι όποιος το κόβει κόβεται, κι όποιος το φάει πεθαίνει,
Βαγγελιώ μου τι γένει;
Εγώ το κόβω κι ας κοπώ, εγώ το πίνω κι ας πεθάνω,
άλλη αγάπη εγώ δεν πιάνω!

Γενικές πηγές - Βιβλιογραφία

- Κυρίτσης Θωμάς, Λαογραφική Μελέτη Μορφοβουνίου, Μορφοβούνι 1960.
- Λουκάτος Δημ., Λαογραφική αποστολή στα Θεσσαλικά Άγραφα, επετ. Λαογρ. Αρχείου. Ακαδημίας Αθηνών. Τομ. 11-12, Αθήνα 1960.
- Μηλίτσης Χρήστος, Άγραφα - Καρδίτσα, Μεσσηνικός και τα χωριά του τ. Δήμου Νεβρόπολης, Καρδίτσα 1996.
- Νάνος Παναγιώτης, Σήνα - ένα πανάρχαιο έθιμο των Αγράφων, Καρδιτσιώτικα Χρονικά, τόμ. Ε', Καρδίτσα 2000.
- Νάνος Παναγιώτης, Ιστορικά Βουνεσίου, υπό έκδοση βιβλίο για την Ιστορία του Μορφοβουνίου Καρδίτσας.
- Σιούφας παπα- Βασίλης, Ελληνόπυργος το χωριό μου, Αθήνα 1986.
- Τσιτσάς Σεραφεΐμ, Τα Άγραφα της Πίνδου, Αθήνα 1967.
- Τόσκα - Κάμπα Σούλα, Παραδοσιακοί Χοροί, Εκδ. Φιλιππότη, Αθήνα 1996.

Στιγμιότυπο από τις πρόβες Απρίλιος 2006

Ειδικές πηγές

Τα τραγούδια της παραγωγής επιλέχθηκαν από τις εξής καταγραφές:

- Συλλογή 12 τραγουδιών, που έγινε το 1982 από μία ομάδα Μορφοβουνιωτών στο χώρο του Δημοτικού Σχολείου. Συμμετείχαν ο δάσκαλος Θωμάς Κοντούλης, ο Στέφανος Μαυραντζιάς (έχουμε την ηχογράφηση), ο Ηλίας Νασιάκος, κ.ά. με αυτοσχέδια χορωδία 15 Βουνεσιωτών.
- Συλλογή 13 τραγουδιών του φιλολόγου Απόστολου Κατοίκου
- Τραγούδια της Πασχαλιάς και του Διπλού Χορού. Κεφάλαιο με 37 τραγούδια από την έρευνα - καταγραφή του Παναγιώτη Νάνου, με τίτλο «Δημοτικό Τραγούδι και Βουνέσι» (εργασία σε εξέλιξη).
- Ενορχήστρωση - μουσικολογική οργάνωση: Κυριάκος Γκουβέντας, καθηγητής Α.Π.Θ. τμ. Μουσικών Σπουδών.
- Έπαιξαν οι μουσικοί:
 - Κιτσόπουλος Χρήστος (κλαρίνο)
 - Γκουβέντας Κυριάκος (βιολί)
 - Ντίνας Άρης (ακουστική κιθάρα - λαούτο)
 - Γαλιάνης Βασίλης (κρουστά)
- Αντιγραφή - επεξεργασία φωτογραφιών για την έκδοση φωτογραφίας: «Φως και Γραφή».
- Οργάνωση Έκθεσης Φωτογραφίας: Παναγιώτης Νάνος

Χορωδία Μορφοβουνιωτών Καρδίτσας

Η Χορωδία συγκροτήθηκε την Άνοιξη του 2006, αποκλειστικά για τις ανάγκες της αναβίωσης του εθίμου.

Α' σειρά από δεξιά: Νάνος Σεραφείμ (Πρόεδρος), Τσάβαλος Αναστάσιος (Γραμματέας), Κατοίκος Αριστοτέλης, Πίτσαβος Δημήτρης, Πίτσαβος Θωμάς, Κοντούλης Θωμάς, Κατοίκος Γιάννης, Κατσακιώρης Στέφανος, Καλαντζής Βασίλης και Νάνος Παναγιώτης (Συντονιστής).

Β' σειρά από δεξιά: Γούλα - Νάνου Ευρυδίκη, Κωνσταντίνου Α. Μαριγούλα, Κοντοστέργιου Χρ. Ελευθερία, Καλαντζή Χρ. Στυλιανή, Σινάνη - Νάνου Σύβλια, Τσιώπου - Κατσακιώρη Ελευθερία, Κοντονικόλα - Τσάβαλου Αναστασία, Μανδάνα - Καλαντζή Αργυρώ.

Γ' σειρά από δεξιά: Σιατήρα - Πολύζου Ιωάννα, Μανώλη - Ρόπη Ελένη και Τουλιά - Μπολώτη Βασιλική.

Το Δ.Σ. του Συλλόγου Μορφοβουνιωτών Καρδίτσας (2005 - 2006)

Νάνος Σεραφείμ (Πρόεδρος)
Κοντοστέργιος Α. Σωτήριος (Αντιπρόεδρος)
Τσάβαλος Αναστάσιος (Γραμματέας)
Παλαπέλας Ηλίας (Ταμίας)
Κυρίτσης Θωμάς (Μέλος)
Κοτοπούλης Ηλίας (Μέλος)
Μπαλτάς Νικόλαος (Μέλος)
Μπαλταδώρος Απόστολος (Μέλος)
Πολύζος Ηλίας (Μέλος)

- Καταγραφή - κείμενα - καλλιτεχνική επιμέλεια: Παναγιώτης Ι. Νάνος
- Φιλολογική επιμέλεια: Νίκος Κατοίκος
- Σχεδιασμός εντύπων - εκτύπωση: Εκτυπωτική Καρδίτσας Ο.Ε.
- Ηχογράφηση: Στούντιο «Ηχογέννηση» Μ. Καλαμπάκα, Τρίκαλα
- Υλοποίηση έργου: Σύλλογος Μορφοβουνιωτών Νομού Καρδίτσας, με την οικονομική στήριξη του Leader+
- © Νάνος Ι. Παναγιώτης - Σύλλογος Μορφοβουνιωτών Νομού Καρδίτσας

Πήγαινε στα δημοτικά τραγούδια,
στη δημοτική τέχνη,
στη χωριάτικη και λαϊκή ζωή,
για να βρεις τη γλώσσα
και την ψυχή σου
και με αυτά τα εφόδια,
αν έχεις ορμή μέσα σου και φύσημα,
θα πλάσεις ό, τι θέλεις,
παράδοση και πολιτισμό
και αλήθεια και φιλοσοφία.

Ίων Δραγούμης

Το έντυπο δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του Τοπικού Προγράμματος της Κ.Π. LEADER+ της Αναπτυξιακής Καρδιάς Α.Ε.

Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσ/μού & Εγγυήσεων Τμήμα Προσ/μού (ΕΓΓΠΕ-Π)
Ελληνικό Δημόσιο (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων)

